

BUKHARA-KOKAND RELATIONS IN THE SECOND QUARTER OF THE XIX CENTURY

Akhmadjon Kholikulov

associate professor, doctor of history

National University of Uzbekistan

Tashkent, Uzbekistan

E-mail: kholikulov@mail.ru

ABOUT ARTICLE

Key words: Bukhara, Kokand, emirate, khanate, embassy, political relations, Uratepe, divanbegi, Akmechet, Turkistan, Pishpak, Tukmak.

Received: 18.11.23

Accepted: 20.11.23

Published: 22.11.23

Abstract: This article, based on sources and works of researchers, reveals the relationship between the Bukhara Emirate and the Kokand Khanate in the second quarter of the 19th century, the political confrontation between them and their causes.

XIX ASRNING IKKINCHI CHORAGIDA BUXORO-QO‘QON MUNOSABATLARI

Axmadjon Xolikulov

dotsent, t.f.d.

O‘zbekiston Milliy universiteti

Toshkent, O‘zbekiston

E-mail: kholikulov@mail.ru

MAQOLA HAQIDA

Kalit so‘zlar: Buxoro, Qo‘qon, amirlik, xonlik, elchilik, siyosiy munosabatlar, O‘ratepa, devonbegi, Oqmachit, Turkiston, Pishpak, To‘qmoq.

Annotatsiya: Ushbu maqolada Buxoro amirligining XIX asrning ikkinchi choragidagi Qo‘qon xonligi bilan bo‘lgan munosabatlari, ikki o‘rtadagi siyosiy qarama-qarshiliklar, ularning sabablari manbalar va tadqiqotchilar asarlari asosida asosida yoritib berilgan.

БУХАРСКО-КОКАНДСКИХ ОТНОШЕНИЙ ВО ВТОРОЙ ЧЕТВЕРТИ XIX ВЕКА

Ахмаджон Холикулов

Доцент, доктор исторических наук

Национальный университет Узбекистана

Ташкент, Узбекистан

E-mail: kholikulov@mail.ru

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: Бухара, Коканд, эмират, ханство, посольство, политические взаимоотношения, Уратепе, диванбеги, Акмечеть, Туркистан, Пишпак, Тукмак.

Аннотация: В данной статье, на основе источников и трудов исследователей раскрываются взаимоотношения Бухарского эмирата с Кокандским ханством во второй четверти XIX века, политическое противостояние между ними и их причины.

KIRISH

Tarixdan ma'lumki, Muhammadalixon xonlikni Buxoro amirligi hududining bir qismi hisobiga kengaytirishga harakat qilgan va Janubiy Oltoy tog'i etaklaridagi tojiklarni bo'ysundirgan. Buning natijasida "1833–1834-yillari Qorategin bekligi butunlay tobe, Darvoz, Shug'on, Roshan, Vohan esa nomigagina zabt etildi" [1]. Xonlikni Ko'lob, Hisor, Badaxshon, Darvoz va Maschoh beklari tan oladilar. 1840-yili Qo'qon qo'shini Qorateginni tark etdi. 1920–1930-yillarida qirg'izlar yashaydigan yerlarga muvaffaqiyatli yurishlar uyushtirilib, xonlik hududiga qo'shib olinadi. Shimolda Sirdaryo sohillari bo'ylab qal'a va istehkomlar, jumladan, Oqmachit, Turkiston, Qumqo'rg'on, 1825-yili Pishpak, To'qmoq, 1832-yili Kurtka va boshqa istehkomlar qurildi [2]. 1830–1840-yillari O'ratepa yana Qo'qon xonligi qo'lga o'tadi. Buxoro, Qo'qon va yuzlarning O'ratepa hududi uchun doimiy kurashlari uning hududini muntazam urush o'chog'iga va harbiy to'qnashuvlar maydoniga aylantirib qo'ydi [3].

Ta'kidlash lozimki, xonning zafarli yurishlari va bunda hukmron tabaqa bilan hisoblashmaganligi oqibatida Qo'qon xonligi siyosiy hayotida keskinlik yuzaga keldi. Qo'qonliklar xonni obro'sizlantirish uchun turli uydirmalarni o'ylab topishgan. Jumladan, tarixchi Muhammadhakimxon To'raning eslashicha, 1838-1839-yillarning bir kuni uning uyida Sulton Mahmudxon va Xo'jaquli parvonachilar mehmon bo'lib turgan paytda Sulton Mahmudxonning bir xizmatchisi Xo'jand tomondan kelib qoladi va Muhammadalixon ayni kunlarda juda oliy va zo'r bir to'y berib turganligi, ... o'gay onasidan bir o'g'illi bo'lib, ul maqto bolaning otini Bahromxon qo'yganligi xabarini yetkazadi. Shunda o'tirganlarning barchasini jahli chiqib, ertasi kuni "Eshoni Shofeyi" nomi bilan tanilgan mavlono Darvesh eshon huzuriga borishadi. Eshon: – "Niso" surasining to'rtinchi porasining oxirida Alloh taolo "Otalaringiz uylangan xotinlarni nikohingizga olmang! Agar [ushbu oyat nozilidan] ilgari uylangan bo'lsangiz, Alloh afv etar. Albatta bu jirkanch va dushmanlik va yomon ishlardandir [4]", – deb bu buzqlikdan qaytarganligini aytadi. Voqealar rivoji shu tarzda rivojlanib, oxir-oqibat Buxoro amiri Qo'qon xoniga nisbatan urush e'lon qilishga majbur bo'lgan.

ASOSIY QISM

Tarixiy manbalarga ko'ra, Qo'qonga Muhammadalixon huzuriga elchi orqali ushbu mazmundagi maktub jo'natadi: "Eshitishimizcha, Siz o'z otangizning bevasini halol bilib,

nikohingizga olibsiz. Bu qaysi dalil asosida amalga oshdi? Chunki Buxoro ulamolari qanchalik kitob ko'rib, masalani o'rganishmasin, bunday uylanishning mumkinligini bila olishmadi. Sizga ma'lum bo'lsa, o'sha masalani bizga yozib yuborsangiz, tokim, shu tufayli xalq yanglish nazarlardan qutulsa"[5]. Elchi Qo'qonga kelib, maktubni Muhammadalixonga topshirgan vaqtda, afsuski, xon darhol elchini ushlab, uning mol-mulkini talon-taroj qilishni amr etib, Buxoro tomonga yurish qiladi [6].

O'sha paytlar amir Do'st Muhammad Buxorodan qochib, Shahrisabzga kelgan va u yerdan Doniyol otaliqning yordami bilan Xulmga o'tib ketgan paytlar edi. Amir Nasrullo Shahrisabz begi Doniyol otaliqdan jahli chiqib, Shahrisabzga yurish qilmoqchi bo'lib turgan vaqtda qo'qonliklarnig bostirib kelayotganligi haqidagi xabarni eshitadi va "Doniyol otaliqqa ko'ngilni xushlaydigan muloyim so'zlar aytib, hurmatli kishilarini elchi qilib yuboradi, o'zi esa darhol Muhammadalixon tomonga lashkarini boshlab ketadi" [7].

1840-yili Buxoro amirligi va Qo'qon xonligi o'rtasidagi Xo'jandda bo'lib o'tgan to'qnashuvda Muhammadalixon mag'lubiyatga uchraydi. Niyoz Muhammad Xo'qandiynig qayd etishicha, Muhammadalixon Xo'janddan qochib, Toshqo'rg'onga yetganida Buxoro elchisi xonning oldiga kelib shunday deydi: "Ey xon, qayerga bormoqchisiz? Qayerga borsangiz ham amir bilan jang qilishingiz kerak bo'ladi. Hali ham vaqtni g'animat bilib, borib amir bilan uchrashing. Viloyatni o'zingizga qaytarib beradi, mehribonchilik va lutf ila sizni qaytaradi"[8]. Ammo Amir Nasrullo elchiga: "agar eplasang Muhammadalixonning o'g'lini va qushbegisi, ya'ni vazirini o'zing bilan olib kel. Yaxshisi sulhni o'shalar bilan tuzaman", – deb topshiriq beradi [9]. Natijada Muhammadalixon o'z o'g'li Muhammadaminxonni katta tortiq va hadyalar bilan amir huzuriga yuborib, Xo'jandni Amir Nasrullo topshirishga hamda o'zini uning noibi deb tan olishga majbur bo'ladi. Muhammadhakimxonning ta'rificha: "... Amir Nasrullo Xo'jand yorlig'ini xos sarupo va o'zining xos jabduqli oti bilan birga qo'shib, Sulton Mahmudxonga yuborib, Xo'jand viloyati hukumatini unga topshirdi. O'zi esa Xo'janddan ko'chib, O'ratepaga borib qo'sh tashladi va O'ratepa hokimligini Berdiyori eshik og'oboshiga topshirdi. Shundan so'ng o'zi Buxoroga qaytdi"[10]. Ammo bundan keyin ham ikki o'rtadagi munosabatlarda keskinlik saqlanib qolgan. Saroy va xon atrofidagi amaldorlar turli fitnalarga qo'l urishgan. Jumladan, Haqqulibek boshchiligidagi bir guruh amirlik hududiga qarashli O'ratepa va Xo'jand viloyatlariga hokim bo'lib turgan xonning ukasi Sulton Mahmud bilan til biriktirib, taxtni egallamoqchi bo'lishadi [11]. Bundan xabar topgan Muhammadalixon Haqqulibekni qatl qiladi [12]. "Muntaxab at-tavorix"da yozilishicha, amir Buxoroga qaytgach, Muhammadalixon ukasi Sulton Mahmudxon huzuriga odam jo'natib, o'ziga ittifoqchi qilishga erishadi va Toshkent hukmronligini beradi. "Ul soddadil uka mug'ombir akasining so'ziga uchib, ... og'ir kunda qo'llab-quvvatlagan Amir Nasrullo dan tezda va osonlikcha yuz o'girib, firibgar akasiga qo'shiladi"[13]. "Ibrat ul-xavoqinda"

Muhammadalixonning onasi (Mohlaroyim) Xo‘jandga kelib aka-ukani yarashdirganligi, xon Toshkentni Sulton Mahmudxonga berib, Xo‘jandni undan olganligi, Sulton Mahmudxon Toshkentga ketib, Xo‘jandni Muhammadalixonga topshirgani qayd etiladi [14]. Buning natijasida O‘ratepa va Xo‘jand yerlari Qo‘qonga qo‘shib olinadi. Amir Nasrullo esa Muhammadalixon ustiga yurish boshlaydi [15].

Muhammadalixon hukmronligining so‘nggi yillarida Qo‘qon xonligining ichki ahvoli og‘irlashdi. Qo‘qon hududidagi qirg‘iz va qipchoq yetakchilari bir tomondan, ayrim mahalliy amaldorlar ikkinchi tomondan o‘zaro qarshilik va dushmanlikni boshlab yuborishdi. Toshkentning ashrafzoda diniy ulamolari va ulug‘lari, muhojirlikda yurgan turli ijtimoiy-siyosiy yo‘nalishdagi guruhlar vakillari (Muhammadhakimxon boshchiligida) markaziy hukumatni qo‘lga olish uchun kurashni kuchaytiradi. Saroy va xon atrofidagi mansabdor shaxslar ham ba‘zan ig‘volarga qo‘l urib turishardi. Ushbu ichki kelishmovchilik va qarama-qarshiliklardan foydalangan Amir Nasrullo xonlikni egallash harakatiga tushadi [16].

Natijada 1842-yili 12-may kuni Buxoro amiri Nasrullo harbiy yurish qilib, Qo‘qon shahrini egallaydi. Yuqorida ta‘kidlanganidek, aslida bu yurishni turli guruhlarining ichki siyosiy ziddiyatlari yuzaga keltirgan edi. Manbalarda shunday “guruhlardan biri –Shahrisabzdagi qo‘qonlik muhojirlar va Toshkent a‘yonlari birlashgach, hamma vositalardan foydalangan bo‘lsalar ham o‘z dushmanlarini yo‘q qilish maqsadlariga erisha olmay, Amir Nasrullo dan ko‘mak so‘rashdi”, – deb qayd etiladi [17]. Muhojirlikda bo‘lgan Qo‘qon xonlari avlodidan bo‘lgan Hakimxon to‘ra ibn Ma‘sumxon shayx al-islom bu yurish tashkilotchilaridan biri edi [18].

Farg‘ona vodiysini talon-taroj qilgan Buxoro qo‘shini Qo‘qonni bosib oladi. Bu holatni Niyoz Muhammad Xo‘qandiy shunday tasvirlaydi: “... shahar mahallalarini shunday taladilarki, uy-joy va xonalarda bo‘yra naqshidan va o‘rgimchak tolasidan boshqa narsa qolmadi” [19]. Amirning buyrug‘iga binoan Qo‘qon hukmdori Muhammadalixon hamda uning qarindoshlari - ukasi Sulton Muhammad, onasi Mohlaroyim (shoira Nodira), o‘g‘li xonzoda Muhammadaminxonlar o‘ldirildi [20]. Voqealarning bunday tus olishi xonlikdagi oddiy aholining ham noroziligini kuchaytirdi va xalq qo‘zg‘olonlari ko‘tarildi.

Aleksandr Borns 1842-yilgi yurish haqida yozarkan, Amir Nasrullo aholisi musulmon-sunniylar bo‘lgan Qo‘qon shahrini “qo‘shiniga kechgacha talashga ruxsat berdi. Askarlar amirning saxiyigidan qunt bilan foydalandilar. Ular aholini taladilar, barcha uylarni ostin-ustin qildilar. ... Mullalar va diniy ulamolarning kitoblari va mulklarini tortib oldilar-deb qayd etgan” [21].

Muhammadhakimxonning ta‘kidlashicha: Amir Nasrullo Qo‘qonda “o‘n ikki kun ... istiqomat qilib, ... manqit Ibrohim dodxoh banguining boshini ul viloyat hukumatini berish bilan balandu sarafroz qildi. Toshkand viloyati hokimligini Muhammadsharif otaliqqa berdi va uni parvonachi ham qildi. Xo‘jandni Tilov Qobilbiyga in‘om qildi. Turkiston deb ataluvchi Yassini

Nurmuhammadbiyga berdi. Marg'inonni Ibrohim dodxohning ukasi Karimqulibekka berdi. Namangon va To'raqo'rg'onni Omonullohxo'ja sudurga in'om qildi. Chustni o'zining nadimlardan birining qo'liga topshirdi va hakozi" [22]. O'zi esa xonlikdagi ko'plab hunarmand kosiblar, ustalarni majburan, sayyid, ulamo va amirlarini oq uylik [23] qilib Buxoroga ko'chirib ketadi. Ko'plab xotin-qizlar ham o'z oilasidan judo qilinib, o'lja sifatida Buxoroga olib ketiladi.

«Ibrohim Xayol» laqabi bilan tanilgan bu bangi parvonachi Mullo Qurbon miroxur, Muhammadsharif miroxur va Gadoybiylar bilan kelishib, o'zining ikki oy hukmronligi davrida aholi boshiga yangi-yangi soliqlar solib, Farg'ona xalqining boshiga nihoyatda og'ir kunlarni soladi. Ibrohim dodxoh "bekamu ko'st oltmish kun Xo'qand viloyatida hukmronlik qilgandi. Xotin va bola-chaqa, xazina va ganjinasini tashlab, o'zining bir nechta yaqin mahrami va o'sha paytda yordamga kelgan Xo'jand hokimi Tilov Qobilbekni yoniga solgan ko'yi qochish sari yuzlandi hamda necha bir qiyinchilikda Xo'jand shahriga yetib oldi. Ikki oy, o'n yetti kundan keyin Qo'qon aholisi qipchoq va qirg'iz urug'lari kuchlari bilan birga mang'it qabilalarini Qo'qon xonligidan haydab chiqarib, taxtga Sheralixonni ko'taradilar" [24]. Darhaqiqat, Sheralixonni hokimiyatni egallashini oddiy xalq xursandchilik bilan kutib olgan.

"Anjum at-tavorix"da ta'kidlanishicha, Sheralixon boshchiligidagi yangi davlat tuzilgan kundan boshlab, qaysi bir hudud, qaysi bir shaharda Buxoro amaldorlari, hokimlari va sipohiyolari bo'lsa, raiyat va aholi ularni qo'lga olib, markaziy hokimiyatga, Sheralixon huzuriga o'zlarining a'yonlari va ulug'lari orqali jo'natganlar. Buxoro ulug'lari va sipohiyalaridan ko'plari xonlik buxoroliklar tomonidan zabt etilib, olib ketilgan qo'qonliklar bilan almashib olgunlariga qadar garov sifatida zindonga tashlangan [25].

Sheralixon Amir Nasrulloning yurish qilishini bilgan holda qabila va harbiy boshliqlar, aminlar, oqsoqollar hamda nufuzli arboblarni kengashini chaqirgan. Unda shoshilinch ravishda dushmanga qarshi kurashish uchun rejalar ishlab chiqildi. Jumladan, "... aholiga miltiq olish uchun o'lov puli solig'i solinib, Qo'qon atrofi to'siq va qo'rg'onlar bilan to'sila boshlanadi. Qurilish oxiriga yetmasdan buxoroliklar ko'p sonli qo'shin bilan Qo'qonga yetib keladi" [26].

Shahrisabz yurishiga tayyorgarlik ko'rayotgan Amir Nasrullo voqeadan xabar topib, avval Ibrohim dodxohning ukasi Samarqand hokimi Isobiy, Jizzax hokimi Odil dodxoh, Urgut hokimi Abdurahmon mitan, O'ratepa hokimi Berdiyornlarni Xo'jandga yuboradi. Bir haftadan keyin esa o'zi ham Xo'jand shahriga yetib keladi [27]. Bu yurishda toshkentliklar ham buxoroliklarni qo'llab-quvvatlab, ular bilan birlashib harakat qilishgan.

Buxorolik va qo'qonliklar o'rtasida 40 kunga yaqin janglar davom etib, bu janglar ko'plab odamlarning umriga zomin bo'ldi. Amir Nasrullo Qo'qonni bosib olib yondirib, shaharga o't qo'ygan. Uning qo'shini Qo'qon atrofidagi qishloqlarni vayron qilsa hamki, barcha urinishlari kutilgan natijalarni bermaydi. Mudofaada ayollar ham faol ishtirok etadilar. "Ansob as-salotin va

tavorix al-xavoqin”da tavsiflanishicha, Buxoro elchisining Qo‘qonga kelishi, uning sharafiga to‘pchiboshi Kovusbek urushni vaqtinchalik to‘xtatish uchun katta to‘pdan o‘q uzgani, amir elchisining Dahbed xo‘jalaridan va yaxshi inson ekanligi, hurmat bilan kutib olinganligi, lekin elchi Sheralixonga ko‘rsatilib, uning biror narsa deyishiga yo‘l qo‘ymay shahar tashqarisiga kuzatib qo‘yilganligi haqida ma’lumot keltiriladi [28]. Elchi o‘z yurtiga qaytgach, qo‘qonliklarni osonlikcha yengib bo‘lmasligini, butun aholi xonlik himoyasida ishtirok etayotganini ma’lum qilgan [29].

Buxoroliklarning Qo‘qonni qaytarib olish uchun qilgan 40 kunga yaqin qamali samarasiz ketadi [30]. “Xuddi shu vaqtda Xiva xonining Buxoro amirligiga qilgan hujumi amirning Farg‘onadan qaytishga majbur qiladi” [31]. Oradan ko‘p o‘tmasdan qo‘qonliklar Toshkent atrofi hamda hozirgi Janubiy Qozog‘iston yerlarini ham qaytarib olgan.

Bu haqida “Muntaxab at-tavorix”da Sheralixon o‘g‘li Abdurahmonni amiri lashkar qilib, u bilan birga Farg‘onaning barcha qo‘shinini Toshkentni bosib olish uchun yuborgani qisqacha bayon qilingan. Xususan, “qo‘shin Sirdaryodan o‘tib, Quramaga kelganda Xo‘jand hokimi Xudoyorbiy Amir Nasrulloga xoinlik qiladi va Sheralixonning hokimiyatini tan oladi. Qo‘qon xoni buning uchun unga oldingi lavozimi – Xo‘jand hokimligini tortiq qiladi” [32].

Ta’kidlash lozimki, Sheralixonni taxtga o‘tqazgan qirg‘iz-qipchoq jamoasi rahbarlik mansablarini qo‘lga kiritganlar. “1842-yilning kuz oyida Talas qirg‘izlarining boshlig‘i Muhammadyusuf Sheralixonni Safed bulan degan mavzeda xon ko‘tarib, o‘zi mingboshi bo‘lib oladi. Lekin buxoroliklarni xonlik hududidan haydagan qipchoqlarga yuqori mansablar tegmay qoladi. Muhammadyusuf vaziyatdan foydalangan holda ularga qarshi harakat boshlaydi” [33]. Ushbu voqeadan xabar topgan qipchoqlar Andijon va Shahrixon taraflarga borib, qo‘shin to‘playdi. Sheralixonning to‘ng‘ich o‘g‘li Abdurahmon (Sarimsoq)bek va Yusuf mingboshi qipchoqlar oldiga muzokara uchun yuboriladi. Manbada qayd etilishicha, qipchoqlarning talabi bilan “Yusuf mingboshini vazirlik mansabidan bo‘shatib, Marg‘inon sardorligi bilan boshini baland ko‘tardilar. Mingboshining sobiq o‘rniga esa ul shumoyoq Kali Shodiy o‘tirib, o‘lka aro saltanat vazirligi bayrog‘ini hilpiratdi” [34]. Kali Shodiy “qayerda chaqqon kishi va tadbirkor hokim va dono maslahatli aqlli odamlar bo‘lsa, o‘shalarni mansabidan bo‘shatib, o‘rniga aqlsiz, kaltabin va bebosh avboshlarni boshliq qilib tikladi. Ana shundaylardan bittasi Karimqul mehtar bo‘lib, kal uni Andijonga hokim qildi... Musulmonqulini esa unga bahodirboshi qildi, ... Musulmonquli davlat va hukumat samandiga mindi va jabr-u zulm qamchisini o‘ng qo‘liga oldi” [35].

Sheralixon hukmronligi yillari ham xalqning ahvoli yaxshilanmaydi. Aholidan og‘ir soliqlar yig‘ilishi natijasida xonlikning qator tumanlarida qo‘zg‘olonlar ko‘tariladi. Sheralixon hokimiyatni mustaqil boshqarishga intiladi. Bundan norozi bo‘lgan Musulmonqul mingboshi esa

Sheralixondan qutulib, uning o'rniga boshqa xon ko'tarish payiga tushadi. O'sh shahrida qo'zg'olon tayyorlanayotganligidan xabar topgan mingboshi bundan foydalanmoqchi bo'ladi [36].

Bizga ma'lumki, Toshkent Amir Nasrulloning 1842-yilgi Qo'qonga qarshi yurishidan so'ng amirlik tarkibiga qo'shib olingan edi. 1842–1843-yillarda Toshkentda amirning noibi Muhammad Sharif otaliq hokimlik qilgan. 1843-yili Toshkent Sheralixonning o'g'li Salimsoqxon boshchiligidagi Qo'qon qo'shini tomonidan olinib, Salimsoqxon Toshkentning yangi hokimi etib tayinlanadi. U otasining hokimiyati xonlik hududida hali mustahkam emasligi sababli asosiy vaqtini Toshkentda o'tkazib, boshqaruv ishlari bilan shug'ullana olmagan. Salimsoqxon otasi Sheralixonga qarshi ko'tarilgan qo'zg'olonlarni bostirish bilan band bo'lgan. Shuning uchun 1843–1844-yillar davomida uning nomidan Muhammad Karim kalla Marg'iloniy yasovul va Mustafouqulixonlar Salimsoqxonning o'rinbosarlari sifatida Toshkentda hokimlik qilib turgan [37].

Salimsoqxon Buxoro tasarrufiga o'tgan Qo'qon xonligi yerlarini qaytarib olishda jonbozlik ko'rsatgan shaxslardan biri bo'lsa-da, Amir Nasrullo uchun uni xonlik hududidan siqib chiqarib, Sheralixonni taxtga o'tqazgan siyosiy kuchlar yetakchisi Musulmonqul mingboshiga qarshi tura oladigan siyosiy kuch zarur edi. Amir Nasrullo, o'z navbatida, Salimsoqxonni qo'llab-quvvatlash orqali ikki tomonning ham zaiflashuvidan manfaatdor bo'lgan. “Ansob as-salotin va tavorix al-xavoqin” asarida Salimsoqxonning Buxoroga, amir huzuriga kelgani, amir unga g'amxo'rlik qilib, faxriy sarpo berib, Chordaraga hokim qilib tayinlagani qayd etilgan [38].

“Tarixi jadidayi Toshkand” asarida Amir Nasrulloning Salimsoqxon bilan qandaydir manfaatli aloqasi bo'lganligi, aks holda Rajabbek inoq qushbegi boshchiligidagi taxminan 2000 Buxoro navkari Salimsoqxonga madad sifatida yetib kelmasligi qayd etiladi [39].

Mirzo Olim Maxdum hoji o'zining “Tarixi Turkiston” asarida Salimsoqxon Toshkentda Buxoro amirining nomidan hokimlik qilganligini yozadi [40]. Toshkent qamali vaqtida Rajabbek inoq qushbegi boshchiligidagi Buxoro qo'shinining yordamga kelishi ham ushbu fikrni go'yo tasdiqlagandek. Lekin Salimsoqxonning Toshkentdagi mustaqil hokimligi davrida olib borgan siyosati uning kelgusida Toshkentdan turib, asta-sekin Qo'qon xonligi hududini qaytarib olish yo'li bilan hokimiyatni egallamoqchi bo'lganligidan dalolat beradi [41]. Aslida Amir Nasrullo Salimsoqxon va Musulmonqul mingboshi o'rtasidagi o'zaro to'qnashuvlardan manfaatdor edi.

Amir Nasrullo va Musulmonqul mingboshi o'rtasidagi keyingi to'qnashuv Xo'jand himoyasi vaqtida yuz beradi. Shunda Musulmonqul Xo'jandni Buxoro qo'shinidan himoya qiladi. U harbiy hiyla sifatida Buxoro qo'shini o'rtasida mish-mish tarqatib, yolg'on gaplar bilan to'ldirilgan qalbaki xatlar orqali ularning yuragiga vahima solishga erishgan. Musulmonqul Jigda qishlog'ida harbiy yig'in o'tkazib, Buxoro amiri Nasrulloga maxsus maktub jo'natadi. Amir Nasrullo maktub bilan tanishadi va uning mazmuni amirga yoqadi. Maktubni olib kelgan elchiga

faxriy sargo berib, o'zi Buxoroga qaytadi [42]. Musulmonqulning diplomatik mahorati va ushbu maktub sabab ikki o'rtadagi to'qnashuvning oldi olinadi.

Muhammadalixon hukmronligi davrining oxirgi yillarida Qo'qon xonligining ichki ahvoli og'irlashdi. Qo'qon hududiga qo'shilgan qirg'iz va qipchoq yetakchilari bir tomondan, ayrim mahalliy amaldorlar va a'yonlar ikkinchi tomondan o'zaro qarshilik va dushmanlikni boshlab yuborishdi. Ushbu ichki kelishmovchilik va qarama-qarshiliklardan foydalangan Amir Nasrullo xonlikni egallash harakatiga tushadi. Natijada 1842-yili 12-may kuni Buxoro amiri Nasrullo harbiy yurish qilib, Qo'qon shahrini egallaydi. Yuqorida ta'kidlanganidek, aslida bu yurishni turli guruhlarining ichki siyosiy ziddiyatlari yuzaga keltirgan edi. Ushbu ziddiyatlar ancha vaqt saqlanib qolganini ta'kidlash joiz.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, Buxoro amirligi va Qo'qon xonligi o'rtasidagi munosabatlar ziddiyatli kechganligini ko'rish mumkin. Bunda amirlik Farg'ona vodiysi yerlarini o'zining ajralmas hududi sifatida bilib, o'z ta'sir doirasida ushlab turishga harakat qilgan bo'lsa, Qo'qon xonligi o'zini mustaqil davlat deb hisoblagan holda tashqi siyosat olib borgan. Afsuski, bu holat ruslar bosqini davrida ham saqlanib qolgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Худоёрхонзода. Анжум ат-таворих (Тарих юлдузлари) / Форс-тожик тилидан ўзбек тилига таржимон ва изоҳлар муаллифи: тарих фанлари доктори Шодмон Воҳидов. – Тошкент: Fan va texnologiya, 2014. – Б. 312.
2. Воҳидов Ш. Қўқон хонлигида тарихнавислик (генезиси, функциялари, намоёндалари, асарлари). – Тошкент: Akademnashr, 2010. – Б. 15.
3. Kholikulov A.B. Bukhara-Kokan relations in the second half of the 18th century - the beginning of the 19th century. International scientific and current research conferences, 1(01), 2022, – P. 176-178
4. Қуръони карим. – 4:26.
5. Муҳаммадҳакимхон тўра. Мунтахаб ат-таворих. / Форс-тожик тилидан таржимон, кириш, изоҳлар ва кўрсаткичлар муаллифи Ш. Воҳидов. – Тошкент: Янги аср авлоди. 2010. – Б. 156.
6. Khalikulov Akhmadjon. Some comments about the place of the Bukhara emirate in the geopolitical situation at the beginning of the 19th century. Oriental Journal of Social Sciences, 2022. 2(06), – P. 11–20.
7. Муҳаммадҳакимхон тўра. Мунтахаб ат-таворих ... – Б. 156-157.
8. Ниёз Муҳаммад Хўқандий. Ибратул – хавоқин. – Тошкент: Турон замин зиё, 2014. – Б. 144.

9. Бухоро сафарномаси (Амир Насруллоҳ ва Муҳаммадшоҳ Кожор ўртасидаги дипломатик муносабатларга доир. 1844-йил.) / Форсчадан таржима ва изоҳлар муаллифи: И. Бекжон. – Тошкент. 2007. – Б. 84.
10. Муҳаммадҳақимхон тўра. Мунтахаб ат-таворих ... – Б. 167.
11. Воҳидов Ш. Қўқон хонлигида тарихнавислик ... – Б. 16.
12. Мирза Алим ибн Мирза Раҳим Тошканди. Ансаб ас-салатин ва таварих ал-хавакин / Қўқон хонлиги тарихи (хонлик тарихи – манбаларда). – Тошкент, 2014. – Б. 1223 б.
13. Муҳаммадҳақимхон тўра. Мунтахаб ат-таворих ... – Б. 168.
14. Ниёз Муҳаммад Хўқандий. Ибратул – хавоқин ... – Б. 145.
15. Очилдиев Ф. XIX асрнинг иккинчи ярми–XX аср бошларида Бухоро амирлигининг қўшни хонликлар билан савдо алоқалари. Общество и инновации. 2022. 3(3), – Б. 18-23.
16. Воҳидов Ш. Қўқон тарихнавислик мактаби шаклланишининг тарихий шароити ... – Б. 11.
17. Авазмуҳаммад Аттор Хўқандий. Тарихи жаҳоннамои / Қўқон хонлиги тарихи (хонлик тарихи – манбаларда). – Тошкент, 2014. – Б. 708; Бейсембиев Т.К. «Та’рих-и Шахрухи» как исторический источник ... – С. 20; Мухтаров А.М. Очерк истории Ура-Тюбинского владения в XIX веке. ... – С. 31-33; Плоских В.М. Киргизы и Кокандское ханство. – Фрунзе: Илим, 1977. – С. 138-140.
18. Муҳаммадҳақимхон тўра. Мунтахаб ат-таворих ... – Б. 155-156.
19. Ниёз Муҳаммад Хўқандий. Ибратул – хавоқин ... – Б. 452.
20. Ниёз Муҳаммад Хўқандий. Ибратул – хавоқин ... – Б. 146.
21. Борнс Александр. Путешествие в Бухару: рассказ о плавании по Инду от моря до Лагора с подарками великобританского короля и отчет о путешествии из Индии в Кабул, Татарию и Персию. / издание П. В. Голубкова, действительный член Русского Географического общества; [перевел с английской Георг Мин]. – М.: Университетская типография. Т. 1. 1848. – С. 468.
22. Муҳаммадҳақимхон тўра. Мунтахаб ат-таворих ... – Б. 192.
23. Oq uylik – garovga olinib, boshqa joyga olib ketilgandan so‘ng ularga hurmat ko‘rsatilgan. Ular ko‘pincha oq o‘tovlarda yashaganlari bois shunday deyilgan. Qora uyliklar esa asirga olingan, haq-huquqsiz dushman tomoni.
24. Ниёз Муҳаммад Хўқандий. Ибратул – хавоқин ... – Б. 147.
25. Худоёрхонзода. Анжум ат-таворих ... – Б. 306.
26. Худоёрхонзода. Анжум ат-таворих ... – Б. 313.
27. Муҳаммадҳақимхон тўра. Мунтахаб ат-таворих ... – Б. 198-199.

28. Мирзоолим Мушриф. Ансаб ус-салотин ва таворих ул-хавокин: «Султонлар насаби ва сулолалар тарихи» (Қўқон хонлиги тарихи) / Нашрга тайёрловчилар А.Матғозиев, М.Усмонова. Сўзбоши муаллифи А.Матғозиев. – Тошкент: Ф. Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1995. – Б. 26-27.

29. Холикулов А. Некоторые комментарии к двусторонним отношениям Бухарского ханства и Российского царства // Общество и инновации. – №10/S. 2. – Тошкент. 2021.– С. 561-571.

30. Ochildiyev, F.B. (2023). The system of government in the Bukhara emirate in the late XIX and early XX centuries. American Journal Of Social Sciences And Humanity Research, 3(01), 46-55.

31. Огаҳий Муҳаммад Ризо Мироб Эрнийезбек ўғли. Риёзуд-давладан // Асарлар. 6 жилдлик. – Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти, 1978. – 5-жилд: Тарихий асарлардан парчалар. – Б. 157-165.

32. Муҳаммадҳақимхон тўра. Мунтахаб ат-таворих ... – Б. 666-667.

33. Воҳидов Ш. Қўқон хонлигида тарихнавислик ... – Б. 17.

34. Авазмуҳаммад Аттор Хўқандий. Тарихи жаҳоннамои / Форс-тожик тилидан таржимон, кириш ва изоҳлар муаллифи Ш.Воҳидов. – Тошкент, 2012. – Б. 737.

35. Авазмуҳаммад Аттор Хўқандий. Тарихи жаҳоннамои ... – Б. 73-739.

36. Худоёрхонзода. Анжум ат-таворих ... – Б. 314.

37. Бейсембиев Т.К. Высшая администрация Ташкента и юга Казахстана в период Кокандского ханства: 1809 – 1865 гг. // Историко-культурные взаимосвязи Ирана и Дашти Кипчака в XIII – XVIII вв. Материалы международного круглого стола. – Алматы. – С. 291-313.

38. Мирза Алим ибн Мирза Рахим Тошканди. Ансаб ас-салатин. – С.1142.

39. Султонов Ў.А. Муҳаммад Солиххўжа ва унинг “Тарихи жадидаи Тошканд” асари (XIX аср). – Тошкент: Ўзбекистон, 2007. – Б. 95-96.

40. Мирзо Олим Махдум хожи. Тарихи Туркистон / Сўзбоши ва изоҳлар муаллифи Ш.Воҳидов. Араб ёзувидан табдил Ш.Воҳидов, Р.Холиқова. Масъул муҳаррир З.Чориев. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2009. – Б. 113.

41. Воҳидов Ш. Қўқон хонлигида тарихнавислик ... – Б. 23.

42. Мирза Алим ибн Мирза Рахим Тошканди. Ансаб ус-салатин ва таворих ал-хавокин / Перевод, примечания, указатели С.Юлдашева. Введение, отв. редактор Ш.Вахидов // История Узбекистана в арабографических источниках. Т. I. – Ташкент, 2007. – С.124.

43. Erkinovna, Y. K., Boymakhmatovich, K. A., Abdumavlyanovich, U. U., & Ortikovna, A. F. (2020). The peculiarities of development of farming culture in central asia. *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*, 24(7), 8076-8083.

44. KHOLIKULOV, A. (2020). In the Early XIX-XX Centuries the Population of the Kashkadarya Oasis Ethnic Composition. *International Journal of Pharmaceutical Research (09752366)*.

45. Аметов, Т. А., & Холикулов, А. Б. (2021). ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА РЕСПУБЛИКИ КАРАКАЛПАКСТАН В УСЛОВИЯХ ДЕФИЦИТА ВОДНЫХ РЕСУРСОВ (НА ПРИМЕРЕ 2000-2002 ГОДОВ). *Путь науки*, (7), 15-18.

46. Холикулов, А. (2022). Бухоро амирлигида расмий қабул маросимлари хусусида айрим мулоҳазалар. *Значение цифровых технологий в изучении истории Узбекистана*, 1(01), 350-355.

47. Khalikulov, A. (2022). THE ROLE OF ERNAZAR MAQSUD IN BUKHARA-RUSSIA RELATIONS. *International Journal Of History And Political Sciences*, 2(11).

48. Khalikulov, A. (2022). SOME COMMENTS ABOUT THE PLACE OF THE BUKHARA EMIRATE IN THE GEOPOLITICAL SITUATION AT THE BEGINNING OF THE 19TH CENTURY. *Oriental Journal of Social Sciences*, 2(06), 11-20.

49. Kholikulov, A. B. (2019). BUKHARA EMIRATES FARMING IN THE XIX-XX CENTURIES (IN THE CASE OF KASHKADARYA OASIS STABLES). *Theoretical & Applied Science*, (4), 546-549.

50. Холикулов, А. (2021). Некоторые комментарии к двусторонним отношениям Бухарского ханства и Российского царства. *Общество и инновации*, 2(10/S), 561-571.

51. Sagdullaev, A., Ochildiev, F. B., Kholikulov, A. B., Shaydullaev, S. A., & Erkinovich, T. J. (2020). Problems Of Cartography Of Ancient EthnoCultural Processes In Central Asia. *International Journal of Scientific and Technology Research*, 9(4), 745-748.

52. Kholikulov, A., & Nematov, O. N. (2020). The Role Of The Principalities Of The Kashkadarya Oasis In The Political History Of The Bukhara Emirate In The XIX-Early XX Centuries. *The American Journal of Social Science and Education Innovations*, 2(11), 79-85.

53. Kholikulov, A. B. (2022, September). BUKHARA-KOKAN RELATIONS IN THE SECOND HALF OF THE 18TH CENTURY-THE BEGINNING OF THE 19TH CENTURY. In *International Scientific and Current Research Conferences* (pp. 176-178).